

6. olvasólecke: Kvantitatív kutatási módszerek és azok alkalmazása

Ha a választott témánkról rendelkezésre álló adatok, információk elavultak, esetleg nem léteznek célszerű **saját kutatást is végezni**. Szakdolgozat írásakor már egyértelmű elvárás legalább egy kérdőív-felvétel vagy interjúk készítése, melyek kiegészítik a rendelkezésre álló szakirodalmi háttérrel. A primer adatgyűjtés a szakirodalom feldolgozását követően indulhat el, illetve az irodalom olvasásával párhuzamosan is, amennyiben a leendő szerző már feldolgozta a másodlagos források nagy részét és rendelkezik kellő tudással a témáról.

A legkedveltebb és legkönnyebben alkalmazható módszer a megkérdezés, amelynek két fajtáját különböztetjük meg: az egyik kvantitatív a másik kvalitatív módszer.

6.1. A kérdőív

A kérdőív célja, hogy nagy mennyiségű adatot gyűjtsünk **zárt formában** a népesség egy csoportjától a népesség egy csoportjáról. **A zárt forma azt jelenti, hogy minden megkérdezettől ugyanazt a kérdőívet kérdezzük le.**

A kérdőív a kvantitatív kutatási módszerek egyike, azaz megbízható, mert a kutatást azonos körülmények között elvégezve ugyanarra az eredményre jutunk. Jellemzi az általánosíthatóság is: ha reprezentatív mintán alapul a felvétel, az egész társadalomra vonatkozó megállapításokat is tehetünk. A zárt forma miatt a kérdőív kutatási kerete merev, strukturált és statikus.¹

A kérdőívek közül „kiemelkednek” a **népszámlálások**, melyek az adott ország teljes lakosságát mérik, többféle szempontból.² A KSH 1867. évi megalapításával kezdődtek el 1870-től a magyar népszámlálások.³ Az első – mai értelemben vett – teljes körű, statisztikai célú népszámlálást Magyarországon még Mária Terézia (1740-1780) rendelete el; a megszervezése és végrehajtása viszont már fiára, II. József-re (1780-1790) maradt.⁴

¹ KMETTY ZOLTÁN: *Kutatásmódszertan és prezentációkészítés. 4. rész: Kérdőívkészítés elméletben és gyakorlatban*. TÁMOP-4.1.2.A/1-11/1-2011-0091 „INFORMÁCIÓ - TUDÁS – ÉRVÉNYESÜLÉS

² A teljesség igénye nélkül például: mérik a legfontosabb demográfiai alapadatokat, a családi állapotot, iskolai végzettséget, a nyelvtudást stb. L. GYÉMÁNT RICHÁRD – KATONA TAMÁS: *Demográfia. Pólay Elemér Alapítvány*. Szeged, 2014. 6. p.

³ GYÉMÁNT – KATONA 2014, 7. p.

⁴ GYÉMÁNT – KATONA 2014, 8. p.

6.1.1. A kérdőív felvételének három módját különböztetjük meg:

6.1.1.1. Önkitöltős kérdőívek:

Ahogy a neve is sugallja, ezeket a kérdőíveket **a megkérdezettek maguk töltik ki**. Ide tartoznak a postai úton kiküldött kérdőívek, melyek ma már viszonylag ritkák; egyfajta hagyománytiszteletből alkalmazzák pl. olyan szervezetek, kiadványok, melyek évtizedek óta tartanak így (is) kapcsolatot „közönségükkel”.⁵ Az e-mail, illetve egyéb elektronikus formában kitöltött kérdőívek is ide tartoznak.

6.1.1.2. Telefonon történő kérdőívfelvétel:

Viszonylag gyors módszer. Elsősorban **gyorsfelmérésekre** használják közvélemény-kutatók: például egy rendkívüli politikai eseményhez kapcsolódóan végeznek hatásvizsgálatot.

6.1.1.3. Kérdezőbiztossal történő kérdőívfelvétel:

A leghatékonyabb módszer, mert így a kérdőívek 70-80%-a kitöltésre kerül. A kérdezőbiztos jelenléte arra ösztönzi a megkérdezetteket, hogy minél több kérdésre válaszoljanak, így a nincs válaszok aránya is alacsony e forma esetén.⁶

6.1.2. A kérdőív készítésének lépései:

6.1.2.1. A konceptualizálás:

A kérdőív készítésekor **először meg kell határoznunk, mit értünk az egyes kifejezések alatt**. A konceptualizálás során bizonyos elemek, a közvetve vagy közvetlenül megfigyelhető adatok „könnyen” meghatározhatóak.⁷

Nehezebb dolgunk van, ha olyan fogalmakra kívánunk rákérdezni, melyek létezése társadalmilag elfogadottak, de nem megfoghatóak. Ezek az összetett fogalmak **munkadefiníciót** kívánnak. Például a bulvárlapok esetében alkothatunk egy olyan munkadefiníciót hogy: *„Bulvárlapnak tekinthetők azok a kiadványok, melyek szerkesztési technikájának középpontjában nem a társadalmi, politikai, gazdasági szempontból közérdeklődésre számot tartó, fontos események kiegyensúlyozott, a háttérrel és az összefüggéseket is felvonultató bemutatása áll. Céljuk a látszólag lényegtelen, színes események közzététele, és a botránykeltés.*

⁵ Az 1979 óta működő Heti Világgazdaság minden évben küld nyomtatott formában is kérdőívet előfizetőinek, melyet ma már természetesen elektronikus formában is ki lehet tölteni.

⁶ MAJOROS 2004, 116-117. pp.

⁷ Ilyen például az emberek neme, vagy hányan járnak adott felsőoktatási intézménybe.

*Téma- és személyválasztásuk is ehhez igazodik: a médiában aktuálisan jelenlévő úgynevezett sztárok köré építik fel az aktuális példányszámot.*⁸

A definícióból látható, hogy a konceptualizálás szinte soha véget nem érő folyamattá is alakulhat, mivel egy definíció megalkotása újabb fogalmak magyarázatát vetheti fel. A konkrét esetben a következő lépés annak meghatározása kellene, hogy legyen, mit értünk lényegtelen, színes eseményeken. Éppen ezért az a cél, hogy olyan indikátorokat alkossunk, melyekkel a fogalom létét, vagy hiányát mérni tudjuk. A bulvárlapok kapcsán ilyen indikátor lehet, hogy ha valaki azért vásárolja ezeket a termékeket, mert botrányra éhes.⁹

Mielőtt rátérnénk a kérdőív kérdéseinek konkrét megfogalmazására, arról is döntenünk kell, a fogalom melyik dimenzióját vizsgáljuk. Ha témánk például a vallásosság, nem mindegy, hogy az intézményi vallásosságot értjük-e rajta, vagy transzcendentális vallásosságról van szó.¹⁰

6.1.2.2. Az operacionalizálás:

A kérdőívkészítés következő lépése az operacionalizálás, amely ebben az esetben a konkrét kérdések megfogalmazása. Operacionalizálásnál a következő szabályokat kell figyelembe venni:¹¹

1. A kérdések mellett a válaszokat is meg kell fogalmazni. Az előbbieket változóknak, az utóbbiakat attribútumnak nevezzük.
2. Az attribútumok esetében tilos az objektív és a szubjektív válaszok keverése. Önmagában mindkét kategória alkalmazása jó lehet, de tilos együtt szerepeltetni ezeket a típusokat.

Nézzünk egy hibás megoldást:

Milyen gyakran hallgat rádiót?

1. Naponta
2. Hetente többször
3. Gyakran
4. Soha

Az első két attribútum objektív, a másik kettő szubjektív kritériummal méri a rádióhallgatási szokásokat. A két típus keveredése bizonytalanságot eredményez, mert valakinek a gyakran kifejezés napi szintű rádióhallgatást jelent, másnak meg csak hetit.

⁸ SZAKÁCS ILDIKÓ RÉKA: *Tökéletes világ! A 2014-es választási kampány alternatív valósága.* In: Merkovity Norbert (szerk.): *Politikai kommunikáció-kutatások a közösségi média korában.* Primaware Kiadó. Szeged, 2014. 54. p.

⁹ KMETTY, u. o.

¹⁰ KMETTY, u. o.

¹¹ KMETTY, u. o.

3. **Egyszerűen fogalmazzunk:** abból induljunk ki, hogy a megkérdezettek számára a téma és így a kérdések is ismeretlenek. Különösen az alacsonyabb iskolázottságúak számára (elsősorban az önkitöltős kérdőíveknél) jelenthet nehézséget a kérdések és a válaszok értelmezése. Kerüljük a tagadást megfogalmazó, és a hosszú kérdéseket.
4. Szintén nehézséget okoz a megkérdezettek számára, ha **egy kérdésben több állítást is megfogalmazzunk**, mivel ezt követően mi sem fogjuk tudni, valójában mire válaszolt.

Például az:

„Egyetért-e Ön azzal, hogy csökkentsék az egyetemeken a kollégiumi díjak mértékét és az így kieső bevételt minden, az adott felsőoktatási intézményben tanuló szolidaritási alapon, együttesen fizesse ki?”

kérdésre nem minden válaszadó fog tudni preferenciái szerint válaszolni. Valaki csak a kérdés első, vagy második felével ért egyet/nem ért egyet: így viszont nem tud mindkét állításra érvényes feleletet adni.

5. Az előbbiből is következik, hogy fontos a megkérdezettek **kompetenciája és a relevancia** is, melyek gyakran együtt járnak. Különösen a politikai kérdőívekben fordul elő, hogy a kevésbé ismert helyi politikusokról feltett kérdésekre is próbálnak a megkérdezettek válaszolni, mert úgy érzik, így illik, holott nem rendelkeznek kellő ismerettel a konkrét személyről.
6. **A sugalmazó kérdések használata tilos.** Nagy hiba, szándékos alkalmazásuk etikátlan. Ezek olyan kérdések, melyek arra készítetik a megkérdezetteket, hogy bizonyos módon feleljenek.
Például az:
„Egyetért-e Ön a történészek azon kijelentésével, hogy a honfoglalás két hullámban zajlott?”
kérdésben megjelenő történészek a téma szakértőinek tűnhetnek fel. Az ő, erős álláspontjuk a határozatlan válaszadókat erősen befolyásolhatja. Így a megkérdezettek akkor is hajlamosak egyetérteni az állítással, ha nincsenek meggyőződve annak igazáról.
7. Szintén súlyos szakmai hiba, ha egy kérdéshez megadott válaszként **a „Nem tudja” és a „Nem válaszol” kategóriákat** egy sorba írjuk. E két attribútumot külön kell szerepeltetni.

6.1.2.3. A kérdések típusai.¹²

¹² MAJOROS 2004, 110-111. pp.

A kérdőívekben szereplő kérdések **formai szempontból** lehetnek nyitott vagy zárt kérdések. **Nyitott az a kérdés, melyre a megkérdezett saját szavaival válaszol. Zárt kérdés esetében az előre megadott feleletekből kell választani.**

A zárt kérdés lehet:

1. egyszerű zárt kérdés: a megadott válaszokból egyet lehet megjelölni.
2. összetett zárt kérdés: még mindig csak egy felelet választható ki, de ezek között szerepel az „Egyéb” kategória is, amit megjelölve a megkérdezett saját szavaival válaszolhat.
3. szabadon választható zárt kérdés: a megkérdezett több választ is megjelölhet, melyek között szintén szerepelhet az „Egyéb” kategória.

6.1.2.4. A kérdőívekben leggyakrabban szereplő kérdések fajtáuk alapján lehetnek:

1. **Számszerű adatokra**, tényekre vonatkozó kérdések: ezek a klasszikus statisztikai, demográfiai adatokra kérdeznek rá: nem, életkor, jövedelem-kategória stb.
2. **Sorba rendezési kérdések**: ekkor a megadott elemeket a megkérdezettnek rangsorolnia kell a kérdező által megadott szempontok szerint.
3. **Ellenőrző kérdések**: különösen a sok kérdésből álló kérdőívek esetében lehetnek hasznosak. Olyan adatokra kérdezzük rá ismételt, amelyekre már korábban is rákérdeztünk. Így ellenőrizni tudjuk válaszadónk szavahihetőségét.
4. **Memóriakérdések**: a régmúlt eseményekre kérdeznek rá, általában nyitott kérdések. Különösen a történeti típusú kutatásoknál jelennek meg.
5. **Feltételes kérdések**: egy korábban feltett kérdésre adott válasz határozza meg, ezt a kérdést megválaszolják-e a megkérdezettek. A feltételes kéréseknél, ha nem teljesül a kérdező által megfogalmazott elvárás, más kérdés megválaszolásával kell folytatni az ív felvételét. Klasszikus példa, ha egy kérdés csak a nőkre vonatkozik, akkor a férfiaknak „tovább kell ugraniuk” egy másik kérdésesoporra.
6. **Értékelő kérdések**, az ún. Likert-skála¹³: két szélsőséges érték között mér. Az ilyen típusú kérdések arra kíváncsiak mennyire értünk egyet adott állításokkal.¹⁴

6.1.2.5. A kérdőív szerkesztésével kapcsolatos formai szabályok:

¹³ Rensis Likert (1903-1981) amerikai szociálpszichológus. „A Technique for the Measurement of Attitudes” című PhD dolgozatában alkotja meg azt a skálát, melyet később róla neveznek el. L. KISH, LESLIE: *Rensis Likert: Social Scientist and Entrepreneur*. Choices 1990/4. 36-38. pp. Letölthető AgEcon Search: Research in Agricultural and Applied Economics collects hivatalos oldaláról: <https://ageconsearch.umn.edu/record/131305> (Letöltés ideje: 2020. július 6.)

¹⁴ MAJOROS 2004, 110-111. pp.

A kérdőívek szerkesztésénél több szempontra is oda kell figyelni, annak érdekében, hogy minél több érvényes kérdőív adatait használhassuk kutatásunkhoz.

1. Önkitöltős kérdőívek esetében mindig írjunk a kérdőív elejére egy rövid bemutatkozást, melyben szerepel az is, mi a célja kutatási tevékenységünknek (1), hogy a kérdőív-felvétel anoním módon történik (2), az adatokkal nem élünk vissza (3), és amennyiben a megkérdezettek kéri (4), tájékoztatjuk őket a kutatás eredményéről is.
2. Szintén nagyon fontos, hogy a kérdésekhez is, amennyiben szükséges,¹⁵ pontos utasításokat írjunk. Ez nemcsak az önkitöltős kérdőív-nél fontos, mert a kérdezőbiztosnak is tudnia kell a szempontokat a felvételnél.
3. Szellősen szerkesszük meg a kérdőívet, hagyjunk elég helyet minden válasznak, különösen akkor, ha nyitott kérdéseket fogalmazunk meg.
4. Ne használjunk rövidítéseket!
5. A válaszokat számozzuk!
6. Bár már korábban volt róla szó, ne feledjük, a „nem tudja” és a „nem válaszol” két külön kategória, amelyeket külön sorokba és külön számozással kell ellátni.

Amennyiben személyesen történik a kérdőív-felvétel, előzetesen pontosan egyeztessük a felvétel helyszínét, időpontját és időtartamát. Nagyon fontos ismerni a kérdőívet, mert előfordulhat, hogy bár egyeztettünk az alannyal, a felvétel kezdetekor mégsem áll rendelkezésünkre annyi idő, amely eredetileg szükséges lenne. Tudnunk kell, melyek azok a kérdések, melyekre mindenképpen szükséges, hogy a megkérdezett válaszoljon, és melyek azok (ilyenek például az egyéb adatbázisokból kinyerhető adatok – elsősorban a statisztikai és demográfiai információk), amelyeket más módon is megismerhetünk. Ez utóbbi eljárás elsősorban akkor fordulhat elő, ha sok kérdésből álló, hosszú időtartamú kérdőív-felvételre kerül sor és a megkérdezett kulcsadatközlő témánk szempontjából nagyon fontos, de személyiségét tekintve nem együttműködő. Lehetőleg kerülni kell ezt az eljárást, de olykor előfordul, hogy kényszerhelyzetben nincs más megoldás.

A kérdőív ismerete azért is fontos, mert a személyes felvételt gyakran követi interjú is, ezért célszerű a munkának már ebben a fázisában is egyfajta bizalmi légkört teremteni az alannyal.

Tekintettel arra, hogy évfolyam-, szakdolgozat-, tudományos diákköri dolgozat írásánál ritkán van lehetőség arra, hogy olyan mintán történjen a lekérdezés, mely reprezentálja a magyar társadalmat, szükséges részletes módszertani leírást is készíteni arról, hogyan történt a folyamat.

¹⁵ Például az összetett és a szabadon választható zárt kérdéseknél.

Az így nyert eredményeket célszerű kulcsadatközlőkkel készített interjúkkal is kiegészíteni, hogy a rendelkezésünkre álló kemény adatokat¹⁶ kiegészítsük nagyobb érvényességű megkérdezésekkel is.

6.2. A kísérlet

A kísérletet elsősorban az orvos- és természettudományok területein alkalmazzák. A társadalomtudományokban az 1970-es évek óta van jelen. Lényege, hogy a kísérlet alanyait adott, mesterséges körülmények közé helyezzük, majd megváltoztatjuk a környezet bizonyos elemeit. A kísérlet eredményeként azt vizsgáljuk meg, hogyan hat a változás az alanyokra. Társadalomtudományi kísérlet esetében a folyamat kezdetén és végén kérdőívfelvétel történik¹⁷: e kettő eredménye közötti különbség adja meg a kísérlet végső eredményét. Míg az orvos- és természettudományoknál ezt a módszert „viszonylag könnyű” végrehajtani, addig a társadalomtudományok esetében ez egy nehezen kivitelezhető folyamat. Gondos tervezőmunkára van szükség, mivel ugyanazokkal az alanyokkal nem tudjuk a kísérletet megismételni. Emiatt drága, időigényes és ezért ritkán alkalmazott módszer.¹⁸

Ellenőrző kérdések:

1. Mi a kérdőív célja?
2. Miért kvantitatív módszer a kérdőív?
3. Melyek a kérdőív felvételének módszerei?
4. Mi a feladat a konceptualizálásnál?
5. Melyek a kérdőív szerkesztésének főbb szabályai?
6. Milyen kérdéstípusokat különböztetünk meg a forma alapján?
7. Milyen főbb kérdéstípusokat különböztetünk meg a fajta alapján?
8. Melyek a kérdőív szerkesztésével kapcsolatos formai szabályok?
9. Mi a kísérlet?
10. Miért ritka a társadalomtudományokban?

¹⁶ Amelyek várhatóan nem lesznek reprezentatívak.

¹⁷ Bár a folyamat végrehajtásánál a kvantitatív és a kvalitatív módszerek gyakran együtt vannak jelen, az eredményeket kérdőívvel rögzítjük, ezért van a társadalomtudományi kísérlet a kvantitatív módszerek között.

¹⁸ MAJOROS 2004, 104-105. pp.

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. A tananyag elkészítését az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE